

بوم بازرزش

روح‌الله رضاعلی

فکر برنامه‌ریزی درسی مدرسه‌محور در کشور ما در پاسخ به نیازهای متفاوت و فراوان مدرسه‌ها و دانش‌آموزان در جاهای مختلف مطرح شده است. در واقع مدیر مدرسه این موضوع را تأیید می‌کند که برنامه‌های درسی متمرکز، بنا به ضرورت توجه به نیازهای مشترک و عام همهٔ مدرسه‌ها و دانش‌آموزان، مجال چندانی برای پرداختن به اقتضائات محلی و بومی ندارند. برنامه‌های درسی متمرکز و مشترک، به‌ناچار باید به تشابه و نیازهای آن تأکید کنند و بر آن اساس طراحی و تصویب می‌شوند. اما با وجود فرق‌های موجود میان مدرسه‌ها و نیازهای متفاوت محلی و بافتی چه باید کرد؟ و چگونه باید آن‌ها را در فرایندهای یادگیری دانش‌آموزان لحاظ کرد؟ نظام برنامه‌ریزی درسی مدرسه‌محور نظامی است که در آن مدرسه دربارهٔ اینکه برنامهٔ درسی چه باشد، چگونه اجرا شود و چگونه

خانم زرندی، مدیر مدرسه، در جلسهٔ شورای دبیران گفت: «از همهٔ شما همکاران محترم که در طرح بوم مشارکت کردید، صمیمانه تشکر می‌کنم. با توجه به این تجربهٔ خوب و ارزشمند که مورد استقبال بچه‌ها هم قرار گرفت، ان‌شاءالله امسال هم بتوانیم با ارزیابی برنامه‌های درسی که خودمان طراحی و اجرا کردیم، برنامه‌های متنوع‌تر و جذاب‌تری را برای مدرسه پیش‌بینی کنیم.»

برنامه‌های درسی مدرسه‌ها در مراکز برنامه‌ریزی درسی مرکزی و توسط گروه‌هایی از متخصصان و به‌صورت بسیار تخصصی تدوین و برای اجرا به مدرسه‌ها ابلاغ می‌شدند. این برنامه‌های درسی هدفی از قبل تعیین شده برای سطح کلان اجتماعی داشتند و برای اجرای طولانی‌مدت طراحی شده‌اند (سابار، ۱۹۹۴). **گودلد و کلاین** (۱۹۷۰) اعتقاد دارند، این قبیل برنامه‌های درسی، با وجود کیفیت تخصصی بالای خود، در ارتقای کیفیت یادگیری دانش‌آموزان و بهبود آموزش‌های مدرسه‌ای موفقیت چندانی نشان ندادند و تأثیر آن‌ها بر کلاس درس مشهود نبود (پیری و همکاران، ۱۳۹۰).

به هر حال، تمرکزگرایی و تمرکززدایی انعکاس نیازهای اجتماعی و فردی و اراده حکومت‌ها در تأمین این نیازهاست و دستاوردهای تمرکززدایی به بافت اجتماعی، روحیه، سنت‌ها و اعتقادات اجتماعی و مفروضه‌های بنیادین و پشتوانه‌های نظری این اقدامات بستگی دارد. اما پدیده‌ای که امروزه در اغلب کشورهای توسعه‌یافته و کمتر توسعه‌یافته بر آن تأکید می‌کردند، پرهیز از تأکید مطلق بر یکی از دو رویکرد متمرکز یا غیرمتمرکز و تلاش برای جست‌وجوی رویکردی متناسب با آرمان‌های ملی سطح رشد و توسعه‌یافتگی جامعه، و این نوعی توصیه به تعادل است.

این موضوع در جلسه ۹۶۲ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۰ شورای عالی آموزش و پرورش با تصویب جدول جدید درس‌های دوره دوم به وجود آمد؛ درسی تحت عنوان برنامه ویژه مدرسه (بوم) که در مصوبه فوق، در توضیح مربوط به این عنوان درسی نوشته شده است: زمینه‌سازی برای اجرای بند ۵-۵ سند تحول بنیادین و بند ۲-۱۳ برنامه درسی ملی مشتمل بر عناوینی مانند پژوهش و ارائه خلاقانه یادگیری پروژه‌محور و آموزش مهارت تأمین معاش حلال که سالانه ۵۰ تا ۱۰۰ ساعت است. این عنوان در سطح مدرسه‌های ابتدایی و متوسطه و برای همه شاخه‌ها و رشته‌های تحصیلی تمامی دانش‌آموزان و در تمامی پایه‌های این دوره در نظر گرفته شده است (سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۷).

اجرای این برنامه و تحقق آن در سطح مدرسه به‌صورت متمرکز، در سال ۱۳۹۷ در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی شروع به کار شد و با تشکیل شورای راهبردی در سازمان و عضویت سایر بخش‌های مرتبط با وزارت آموزش و پرورش، تا سال ۱۴۰۰ ادامه داشت. اما سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی در سال تحصیلی جدید، موضوع را به معاونت‌های آموزشی سپرد. جا دارد با گذشت چهار سال موضوع موردبازنگری قرار گیرد تا در صورت نیاز به اصلاح آن اقدام شود.

برنامه‌ریزی درسی مدرسه‌محور قابل دیکته‌کردن و تحمیل‌کردن نیست و نباید آن را یک قانون تازه برای به‌کارگیری در مدرسه‌ها، بدان علت که دولت مرکزی دستورش را داده یا اندیشمندان و اهل علم مجذوب پایه‌های نظری آن شده‌اند، تلقی شود، بلکه این سطح از تمرکززدایی در طراحی و تدوین برنامه درسی فرایندی پیچیده و تخصصی است که علاوه بر آماده‌سازی اعضای گروه برنامه‌ریزی درسی، مدرسه نیز باید آمادگی اجرای آن را داشته باشد. آمادگی مدرسه برای پذیرش برنامه‌ریزی درسی مدرسه‌محور باید هم در فلسفه تربیتی مدرسه و هم در ساختار سازمانی آن و هم در منابع و امکانات آن نمود پیدا کند و ساختار مشارکت بر مدرسه حاکم شود؛ به گونه‌ای که در فرهنگ مدرسه جاری گردد. مدرسه با

ارزشیابی شود، تصمیم می‌گیرد (مهرمحمدی، ۱۳۸۱). معلمان در کل فرایند طراحی و تدوین برنامه درسی و تصمیم‌گیری درباره چگونگی تدریس مشارکت دارند و مشارکت‌کنندگان اصلی فرایند برنامه‌ریزی درسی قلمداد می‌شوند. حتی در آن دسته از نظام‌های پیشرفته‌تر آموزش و برنامه‌های درسی که در سطح ملی از درجه تمرکز به‌نسبت بالایی در تدوین برنامه درسی برخوردارند، مانند ژاپن، فرانسه و آلمان، برنامه‌ریزی درسی مدرسه‌محور به‌عنوان یک نظام مکمل برای برنامه درسی ملی در نظر گرفته می‌شود.

تمرکززدایی در برنامه‌های درسی در طول دهه‌های ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ در استرالیا، کانادا، نیوزلند، اسپانیا، سوئد، بریتانیا و آمریکا وجود داشته است. ظاهراً دلیل اصلی آن، شکست برنامه‌های درسی متمرکز بوده است. به سخن دیگر، تا قبل از دهه ۱۹۷۰

۳. تغییر در نظام آموزش ضمن خدمت معلمان، به دلیل حمایت از برنامه درسی مدرسه محور.

ارزیابان بوم باید به لحاظ کیفیت، نحوه کاربرد و اثربخشی ارزشیابی کنند. مطالعاتی که نیازهای آموزشی را تعیین می کنند، باید قبل از تعیین شاخص های برنامه های درسی منطقه ای، به مسائلی چون بررسی ویژگی ها، کیفیت مطالب برنامه درسی، نیازهای منطقه ای، اطلاعات پیش نیاز و زمینه های مورد علاقه افراد مورد نظر توجه کنند. داوران و ارزیابان بوم باید به محصولات درسی درونی نیز توجه داشته باشند. این محصولات در طول برنامه معمول درسی تهیه و تدوین می شوند؛ مانند واکنش معلم و شاگرد، مواد آموزشی، تکالیف امتحانات و آزمون ها. علاوه بر این ها، حجم زیادی از اطلاعات غیرواکنشی نیز برای کار ارزشیابی و داوری مورد نیاز است.

ارزشیابی در سطح مدرسه با مسائلی چون همگانی کردن بوم، فراهم کردن موقعیت برای مشارکت افراد علاقه مند (مانند والدین و اعضای جامعه) در تصمیمات مربوط به برنامه درسی و نیز تقویت و تغییر مطالب برنامه درسی مربوط است.

در پایان باید نتیجه گیری کرد، ارزشیابی از بوم به مدیریت سیاست گذاری متمرکز و مدیریت عملیاتی و اجرای ارزشیابی در سطح استان و مناطق آموزشی نیاز دارد. باید به مسائلی چون واکنش مدرسه ها در برابر فعالیت های مربوط به بوم، پشتکار و جدیت آنان در تهیه مطالب برای منابع درسی، و عوامل مؤثر بر برنامه ریزی درس محور در بهبود وضعیت آموزشی نیز پرداخته شود.

پی نوشت

۱. برای عملیاتی شدن مفاد مصوبه شماره ۹۲۶ مورخ ۱۳۹۴/۱۲/۱۰ شورای عالی آموزش و پرورش، شیوه نامه ای با عنوان برنامه ویژه مدرسه تدوین و با امضای وزیر وقت به مدارس ارسال کرد. (۱۳۶۴۷۰-۱۳۹۷/۶/۲۷) بر اساس این دستورالعمل در یک بازه سه ساله مدارس ابتدایی و متوسطه از پایه چهارم تا پایه نهم مفاد این شیوه نامه را به طور کامل عملیاتی کنند. برای این منظور ستاد آموزش و پرورش تلاش کرده است از طریق تأمین حدود ۱۰۰ مدرس و برگزاری جلسات متعدد مفاد این شیوه نامه را تبیین کند. ولی بررسی ها و شواهد مبین آن است که به علت کافی نبودن آموزش ها، عدم اختیارات قانونی لازم به مدیران مدارس و ... این برنامه در حد مطلوب اجرا نشده است. لذا نظر به اهمیت این برنامه از یک سو و عدم اجرای باکیفیت آن، این موضوع به عنوان یکی از برنامه های تحولی سال ۱۳۹۹ تلقی شده است تا با خرد جمعی و مشارکت همه بخش های ستادی، ضمن رفع موانع، زمینه اجرای باکیفیت آن بهتر فراهم آید.

منابع

۱. مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۱). برنامه درسی: نظر گاه ها، رویکردها و چشم اندازها. به نشر (آستان قدس رضوی). مشهد.
۲. پیری، موسی و همکاران (۱۳۹۰). برنامه ریزی درسی مدرسه محور راهبردی برای تمرکززدایی از نظام برنامه ریزی درسی. مجله علمی پژوهشی «پژوهش های برنامه درسی». انجمن مطالعات برنامه درسی ایران. دوره اول. شماره اول. تهران.
۳. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۳۹۷). راهنمای عمل برنامه ویژه مدرسه (بوم). شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران. تهران.
4. Sabar, N. (1994). Curriculum development at school level. In Torsten Husen and Neville Postlethwaite (ed). The International Encyclopedia of Education. Second ed., V. 9 pergamon Press Inc. Oxford.
5. Lindvall, C.M; Cox, R. 1970. The IPI evaluation program. Chicago: Rand McNally

نظام افقی و نه نظامی عمودی و از بالا به پایین عمل کند و توزیع عادلانه زمان، مکان، کار، منابع مالی، دسترسی آسان به متخصصان و نظام ارزشیابی و بازخوردی درونی در مدرسه ها ایجاد شده باشد.

ارزشیابی برنامه ریزی درسی مدرسه محور یا همان ارزشیابی برنامه درسی، در مفهوم کلی تفاوتی با یکدیگر ندارند. بنابراین، کلیه الگوها، مدل ها، طرح ها و مطالب آموزشی و دیدگاه های موجود در تاریخچه ارزشیابی برنامه درسی به برنامه ریزی درسی مدرسه محور نیز مربوط می شوند. اما در برنامه ریزی درسی مدرسه یا همان بوم، مسائلی چون بعد زمانی دوره های کارآموزی و منابع مورد استفاده تغییر می کنند.

تهیه برنامه درسی کاری زمان بر و وقت گیر است و گروه های برنامه ریزی در مرکز، برای تهیه مطلب یک درس خاص ممکن است سال ها وقت بگذارند، در حالی که برنامه ریزی درسی مدرسه محور توسط تعداد محدودی از معلمان و در کنار تدریس انجام می شود و گاه به ندرت تا یک سال طول می کشد و غالباً مطالبی برای استفاده در همان سال تهیه می شوند.

بوم به دلیل نوع ساختاری که دارد، جمع آوری داده ها را آسان تر می کند و کمتر با مشکل محدودیت زمان مواجه می شود. داده ها خود حاصل کار روزانه تدریس در مدرسه هستند؛ درست مانند یادداستی که از یک همایش برداشت می کنیم. **لیندول و کاکس** (۱۹۷۰) از آن ها به عنوان «آزمون های درسی درونه ای» یاد می کنند که شامل مواردی چون تکالیف کلاسی، تکالیف روزانه، تمرین های درسی و نیز امتحاناتی می شود که در برنامه کاری مدرسه شاگردان گرفته شده اند و معلم آن ها را تصحیح و نمره گذاری می کند.

ارزشیابی مستمر و مکرر برنامه درسی از آن نظر اهمیت دارد که قضاوت درباره اجرای برنامه در هنگام شروع و اطمینان از ادامه آن، به نتیجه ارزشیابی بستگی دارد. لذا نتیجه هر بار ارزشیابی تنها در این زمان خاص اعتبار می یابد. در بوم کیفیت ارزشیابی را می توان با شاخصه هایی چون برنامه ریزی، فاصله بین برنامه ریز و شخص یا اشخاص استفاده کننده و نیز استفاده واحد یا مکرر از آن برنامه تعیین کرد.

- در فعالیت برنامه ریزی، برنامه درسی مدرسه محور شامل فعالیت های انتخاب مواد آموزشی تغییر و تکمیل برنامه های موجود، برای جهت رفع نیازهای منطقه یا تدوین بخش های جدید برنامه است.

- در فاصله بین برنامه ریزی و استفاده کننده، این امکان وجود دارد که خود برنامه ریز استفاده کننده نیز باشد. اما در اغلب موارد استفاده کنندگان در مراحل تهیه و برنامه ریزی مشارکت ندارند.

استفاده واحد یا مکرر از برنامه ممکن است، تنها تعداد محدودی از برنامه ها، که معمولاً برنامه های مرکز را شامل نمی شوند، تنها برای یک موقعیت واحد در نظر گرفته می شوند. به عنوان مثال، می توان بخشی از برنامه را به اتفاقات جاری همچون نوآوری های موجود در فناوری، وقایع مهم فرهنگی، تغییرات زیربنایی در اقتصاد یا حوادث و بلاهای طبیعی اختصاص داد.

به طور کلی، در ارزشیابی از بوم باید به سه ویژگی توجه شود:

۱. تهیه مطالب توسط گروه های درسی در مدرسه و منطقه؛
۲. جهت دادن فعالیت های مدرسه به سمت مدرسه محور؛

